

Bevezetés

1640. október 24-én egy itáliai ferences, Francesco Antonio Frascella da San Felice hosszú és viszontagságos utazást követően behajózott az indiai portugál gyarmat, Goa kikötőjébe. San Felice közel egy esztendőn át utazott Szírián, Mezopotámián és Perzsián keresztül Indiáig. Öltözéke megtévesztő volt: egyszerű misszionárius benyomását keltette, azonban kiléte nem sokáig maradt titokban. Padre Francescót VIII. Orbán pápa, myrai püspöki titulussal, Japán missziós főpásztorának nevezte ki.¹

A pápai felhatalmazottnak Goa csupán újabb állomást jelentett a szigetország felé vezető útján. Úgy tervezte, rövid pihenőt követően tovább indul missziós küldetése helyszínére. Célját azonban soha nem érte el. Ekkor történt, hogy Japán végleg lerázta magáról az európai katolikus befolyást, majd két és fél évszázadra elzárkózott az idegenek elől. Ezzel egy időben a pápisták protestáns ellenségei, a hollandok elzárták a Japánba vezető tengeri utakat, s így a katolikusok „száz esztendeje” a Távol-Kelet legmesszebb eső szigetcsoportján véget ért. Kapcsolatuk azonban döntő fordulatot jelentett mind a spanyol korona, mind Japán külpolitikai gondolkodásában.

A hagyományos kelet-ázsiai világrend

A Távol-Kelet leghatalmasabb ura évezredekken keresztül Kína volt. Uralma a térség felett – amelyet hagyományosan kelet-ázsiai vagy Kína-központú világrendnek nevezünk – már a korai századokban kialakult² és kisebb változásokkal egészen a 18. századig fennállt. Hatalmának politikai és ideológiai harmóniája szilárd alapot biztosított uralmi rendszeréhez.

A „Középső Birodalom”³ politikai értelemben azt jelentette, hogy a kínai udvar hegemon kapcsolatot tartott fenn Kelet-Ázsia államaival és területi egységeivel. A hűbéres területek küldöttei kötelesek voltak rendszeres diplomáciai

---

¹ Tóth István György: Galántáról Japánba – olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben. *Századok*, 135. évf. (2001) 4. sz.

² Kína már az i. e. 3. századtól politikai hatalomként határozta meg magát. Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 65.

³ A „Középső Birodalom” írásjelei Kína mai nevében („Közép ország”) is megtalálhatók. Osvát Gábor: *Etnocentrizmus nyomai a távol-keleti országnevekben*. Külkereskedelmi főiskolai füzetek, 25. sz., 2008. 80.

látogatásokkal tisztelegni a kínai császár előtt, elismerve ezzel annak hűbérjogát saját államuk felett. A behódolás rendszeres adófizetéssel párosult, amelynek fejében Kína biztosította a vazallus állam területi sértetlenségét, békeidőben nem folyt bele a hűbéreseks belső ügyeibe, ugyanakkor hűbérjogának tartotta büntetéssel sújtani a hatalmát veszélyeztető államokat. Ebben a kapcsolatrendszerben Kína elvben elképzelhetetlennek tartotta, hogy más államok vele egyenrangú politikai státuszba emelkedjenek.⁴

Ez a hierarchikus rendszerkép azonban mesterséges és kizárólag kínai megközelítésű. A valóságban Kína hatalma a térség felett a mindenkori császári hatalom stabilitásától függött.⁵ Erős dinasztia idején – amely jól szervezett államigazgatásra és jogszolgáltatásra támaszkodott⁶ – a központot közvetlenül a tartományok övezték, amelyek élén előljáró gyakorolta a hatalmat a kínai császár nevében. Ezeket aztán egyre lazább és lazább függőségi viszonyban álló tartományok követték, még a tartományi övezeten túl a hűbéri kapcsolattal rendelkező államok következtek. Ezek az államok névlegesen önállóak voltak ugyan, uralkodóik azonban a kínai császárra támaszkodtak, adóikat rendszeresen eljuttatták a birodalom kincstárába, bürokrata szervezetük pedig a kínai uralkodói évszámlálást használta. Kína közvetlen befolyási zónáján kívül helyezkedtek el azok a területek, amelyek rendszertelenül adóztak a birodalomnak, így függőségi státuszuk csupán Kína szemszögéből tekinthető vazallusállamnak – egyszerűen arról volt szó, hogy a Mennyei Birodalom kapcsolatát ezekkel az államokkal tilos volt máshogy értelmezni, mint hűbérúr és hűbéres.⁷

Az európaiak 16. századi megjelenésekor⁸ a „Középső Birodalom” kiterjedt az egész Távol-Keletre, valamint Délkelet- és Belső-Ázsiára.

Politikai hegemoniáját igazolandó Kína szilárd ideológiai alapokra építkezett. Európa történelmében évszázadokon keresztül (sőt néhány modernkori államban még napjainkban is) tényleges hatalmat kizárólag Isten által felkent

---

⁴ Szerdahelyi G. István: *A modern japán külpolitika születése, a japán történelem korszakolása vitája tükrében*. (PhD-értekezés) ELTE, Budapest, 1997. 34.

⁵ Egyes dinasztiák válságakor a vazallus államok és területek igyekeztek megszabadulni a kínai függőségtől, de legalábbis lazítani a Mennyei Birodalmon belüli függőségi viszonyaikon.

⁶ Balázs, Etienne: *Gazdaság és társadalom a régi Kínában*. Európa, Budapest, 1976. 28.

⁷ Szerdahelyi, 34.

⁸ 1516-ban egy portugál hajó jelent meg Kína partjainál az itáliai származású Rafael Perestello parancsnoksága alatt. Ez volt az első közvetlen kapcsolatfelvétel egy európai ország és Kelet-Ázsia hatalmas hegemonja között. Polonyi Péter: *Kína története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994. 92–93.

uralkodó gyakorolhatott. Az isteni legitimációt az uralkodó számára a szakralitás egyedüli letéteményese, az egyház biztosította. Kína esetében a császár uralmát legitimáló szakrális hatalom sokkalta elvontabb: az „első személy” maga az „Ég” (*Tien*). A sárkánytrónus ura tehát égi mandátumot kapott, s mint az „Ég fia” uralkodott az „Ég alatt” világon (*Tien-hszia*), vagyis a „birodalmon”.⁹ Ez azt jelentette, hogy Kínának ideológiai értelemben nem voltak határai, vagyis minden területre, ami az „Ég alatt” található, az „Ég fia” igényt formált. Erre a szakrális felhatalmazásra alapozta tehát a „Középső Birodalom” elvileg minden emberi civilizáció, gyakorlatilag pedig Kelet-Ázsia feletti uralmi rendszerét.

A hagyományos kelet-ázsiai világrend majd kétezer éves fennállása során Kelet-Ázsia államai és területi egységei a pillanatnyi történelmi helyzetnek megfelelően különböző formában, de elfogadták a kínai függőséget. Egyetlen precedens adódott csupán, amikor egy állam nem volt hajlandó elismerni az „Ég fiát” a rendszer csúcsának, hanem saját uralkodóját helyezte az „istenek akaratának” középpontjába, kívül maradt a Kína-központú kapcsolatrendszeren: Japán.

Japán az európaiak megjelenéséig

Az időszámítás kezdete körüli időszakban a kínai civilizáció hatása elérte Japán partjait és az új földrajzi környezetben, kombinálódva az őslakosság primitív hagyományaival, új kultúrát hozott létre.

A szigetországról szóló legelső feljegyzések egytől-egyig kínai eredetűek. A „Han-su”¹⁰, a „Vej Csi”¹¹ és a „Hou Han su”¹² az első, Japánról tudósító történelmi források. Japán történészek szerint a kínai krónikákban megjelenő első „országok”, valójában törzsi-nemzetségi csoportosulások, Kjúsú északi részén jöttek létre, élükön egy-egy törzsfővel, vagyis Japánban az i. sz. 1. századra már erős osztálytársadalom alakult ki.¹³ A 3. században lezajlott háborúskodá-

⁹ Ecsedy Ildikó: *Kínai császárok és alattvalók*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992. 5.; Ecsedy Ildikó: *A kínai állam kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 112.

¹⁰ A Han-dinasztia történetéről szóló, az i. sz. 1. században készült kínai krónika. Ez a forrás említi először „Va földet”, amely Japán legkorábbi kínai elnevezése. Jamadzszi Maszanori: *Japán – történelem és hagyományok*. Gondolat, Budapest, 1989. 34.

¹¹ A 297-ben összeállított „Veji feljegyzések” a 3. század nagy kínai krónikája, a „Szan kuo csi” egyik fejezete.

¹² Az 5. században keletkezett kínai krónika.

¹³ Jamadzszi, 34.

sokból *Jamatai-koku*¹⁴ került ki győztesként, és ezzel megjelent a politikai hatalom, az állam a japán szigetvilágon belül. Az ekkor még törzsi-nemzetségi szövetségen alapuló „ország” hamar felismerte a Kínával kötendő kapcsolatok fontosságát és formálisan elismerte az „Ég Fiának” mindenre kiterjedő hatalmát.¹⁵ Egy évszázaddal később, a 4. században létrejött a *Jamato*-állam, s ezzel a szigetországban a korábbi törzsi-nemzetségi állam helyébe az első, jogi rendszerű államhatalom lépett. A *Jamato*-udvar – amelynek csúcsán az „*ókimi*”¹⁶ helyezkedett el –, az 5. században érte el hatalma zenitjét.

Az állam megszilárdulásával egy időben az uralkodói cím megjelölésére kialakult a „*Tennó*” fogalomköre. A „*Tennó*” („Mennyei Uralkodó”) valójában a kínai panteon egyik istenségének a neve volt. A 7. században a japán udvari bürokrácia az ősi hitvilág, a sintoista eredetmondára támaszkodva kidolgozott egy olyan mitológiai rendszert, amely a császárt, mint az istenek leszármazottját helyezi minden földi dolog fölé. Ennél fogva a „*Tennó*”, „a teremtő istenek fia”, egyedüli forrásává válik a jognak és az erkölcsnek.¹⁷

Az a tény, hogy egy „barbár” ország¹⁸ ura egy kínai istenség nevét használja uralkodói címének megjelölésére és ezzel semmibe veszi az „Ég Fiának” univerzális hatalmát, Kína számára egyet jelentett a felségsértéssel. A két állam diplomáciai kapcsolatai megromlottak, majd a 9. század végén teljesen megszakadtak.¹⁹

Az elkövetkezendő évszázadokban Japán sajátos belső fejlődésének lehetünk tanúi. A kínai mintára szervezett²⁰ *Tennó*-állam az úgynevezett *Taika*-reformokban (645) és a *Ricu-Rjó*-jogrend (701) bevezetésében teljesedett ki. Felforrásának folyamata azonban már a 8. században elkezdődött. Az ok a sóenbirtokrendszer megjelenése volt, amely gazdasági folyamat – mint később ki derült – megváltoztatta az egész japán történelmet.

---

¹⁴ Jamatai-ország.

¹⁵ A Mennyei Birodalom részéről ez azt jelentette, hogy Japánt is az „Ég Alatti” részeként, a kínai birodalom hűbéresének tekintette.

¹⁶ Az *ókimi* a királyi cím megjelölése a korai Japánban.

¹⁷ Szerdahelyi, 37.

¹⁸ Természetesen csak kínai szemszögből „barbár”.

¹⁹ Az utolsó japán delegáció 894-ben tett látogatást a Tang Birodalomban. A következő évszázadokra Kína és Japán kapcsolatai a buddhista szerzetesek és a kalózok érintkezéseire degradálódtak. Szerdahelyi, 38.

²⁰ Általában 552-t tekintik annak az időpontnak, amiktől a kínai befolyás megerősödött Japánban. A kínai vívmányok átvételének leglátványosabb bizonyítékai az állam igazgatására kidolgozott *Ricu-Rjó*-jogrend és az állandó főváros.

A Heian-korszak beköszöntevel²¹ a nemesek, a templomok, sőt még a *Tennó*-család tagjai körében is gyakorlattá vált, hogy a juttatott földet (*sóen*) és az újonnan művelés alá vont területeket kivonták a *Ricu-Rjó*-jogrend ellenőrzése alól és a továbbiakban a sóen, mint hatalmas magánbirtok a központi kormányzattól függetlenül működött, jelentős adómentességet élvezve.²² Amikor azután a *kokuga*, azaz a tartományi hivatal – állami lévén – megkísérelte a földet annak egyetlen jog szerinti tulajdonosa, a *Tennó* birtokába visszavenni, a sóen, függetlenségének megvédésére, saját fegyveres erőt kezdett felállítani. Ezek a harcosokat tömörítő csoportok pedig már nem az isteni *Tennó*t, hanem kizárólag saját földesuraikat (*daimjó*k) szolgálták. Kialakult a magánfegyveresek csoportja, a *busi*-, ismertebb nevén *szamuráj*-réteg, élükön katonai vezetőjükkel, a *sógun*nal.²³

Fontos kiemelni, hogy a japán történelmet befolyásoló politikai erők ettől kezdve két, egymástól kiválóan elkülöníthető csoportra oszthatók: az egyik az úgynevezett *kuge*, azaz a japán császár és a közvetlen politikai, hatalmi környezet, míg a másik a *buke*, azaz a sógun és vazallusai. Látni fogjuk, hogy ez a politikai, hatalmi kettősség egészen a 16. századig fennáll, amikor is a *buke* végleg megszerzi a hatalmat. Sajátos japán vonás azonban, hogy a *Tennó*-államtól egyre inkább független harcos réteg nem fordult szembe a központi hatalommal, hanem fokozatosan beépült annak intézményrendszerébe és belülről látott hozzá az archaikus császári államrend lebontásához.²⁴ A folyamat választóvonalának azt az időpontot (1192) tekinti a történelemírás, amikor a *szamuráj* réteg létrehozta saját hatalmi mechanizmusát, a sógunátust (*bakufu*), és ezt császári kinevezéssel legitimizálta.²⁵

A Kamakura-*bakufu* időszakában (1192–1333) az országban két, jellegében teljesen idegen hatalmi mechanizmus működött, amely területileg is elhatárolódott egymástól. Kiotóban és környékén az archaikus állam, északkeleten,

---

²¹ 794: az új főváros, Heiankjó (a mai Kiotó) megalakítása.

²² Totman, Conrad: *Japán története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 137.

²³ A *busi* (jelentése: harcos) a fent említett társadalmi csoport történelmi megnevezése, ennél azonban ismertebb e társadalmi csoport általános, *szamuráj* (jelentése: „mellette szolgáló”, azaz egy-egy földesúr mellett szolgáló harcos-vazallus) elnevezése.

²⁴ Szerdahelyi, 39.

²⁵ Azonnal adódik a kérdés: vajon mi oka volt az isteni *Tennó*nak legitimizálni egy olyan hatalmat, amelynek megerősödését korábban minden eszközzel megpróbálta megakadályozni? A látszólagos ellentmondás feloldása a militarista jellegben keresendő.

Kamakura²⁶ környékén a szamurájok katonai államrendszere működött vezetőjük, a sógun²⁷ irányítása alatt. A régi és az új hatalom között egyfajta erőegyensúly állapota következett be.²⁸ A császári udvar 1333-ban kísérletet tett ugyan arra, hogy visszaszerezze a hatalmat, de ezt a már megerősödött szamuráj réteg megakadályozta.

A Kamakurák bukását követően felemelkedő Asikagák hatalmukat úgy szervezték meg, hogy abba bevonták a császári bürokráciát is. Székhelyüket is Kiotó közelébe tették és ezzel Japán az Asikagák alapította Muromacsi-*bakufu* (1338–1573) és a *Tennó* közös irányítása alá került. Az így létrejövő uralmi formát a japán történetírás „*Tenno sogun ketsugo oken*”-nek, vagyis „császár-sógun koalíciós kormányzás”-nak nevezte el. De ahogy várható volt, ez az államforma nem lehetett tartós. A szigetország anarchiába és polgárháborúba süllyedt és a következő egy évszázad alatt – amelyet *Sengoku-periódus*ként (1467–1573)²⁹ ismerünk – Japán több száz önálló államalakulatra hullott szét. E miniállamok urai (*daimjó*i) állandó harcban álltak egymással.

A hatalmi-politikai helyzet konszolidálására csak a 16. század második felétől nyílt lehetőség, és így rövid – néhány évtizedes – átmeneti időszakot követően egy minden addiginál szilárdabb állam jött létre. Ezen politikai újjáéledés folyamatát három kiemelkedő történelmi személy neve fémjelzi: Oda Nobunaga, Tojotomi Hidejosi és Tokugava Iejaszu. E három politikai vezető alatt új, eddig ismeretlen irány felé fordultak Japán külkapcsolatai is: megjelentek az európaiak.

Az európaiak útja Japánig

Az első európai gyarmatosítók Ázsia hatalmas térségében hagyományosan az ibériai vetélytársak, a portugálok és a spanyolok voltak. 1492, Amerika felfedezése és 1498, az indiai szubkontinens elérése örökre megváltoztatta a Föld politikai és gazdasági viszonyait, de életre hívta a portugál-spanyol gyarmati, hatalmi vetélkedést is.

---

²⁶ Kamakura közel esik a mai Tokióhoz, de a 20. század végén Japán határvidéknek számított.

²⁷ Eredetileg a hadjáraton lévő hadvezér elnevezése: *Sei-Taisógun*, azaz „Barbárhódító Nagy Generális”, később a szamuráj államhatalom egyedüli ura.

²⁸ Szerdahelyi, 40.

²⁹ Hadakozó Fejedelmek kora.

Nyílt ellenségeskedésük megakadályozására a Szentszék már idejekorán megpróbált beleszólni a portugál–spanyol vitába.³⁰ Ennek ékes bizonyítéka azon szerződések sora, amelyek a Vatikán elnöklétének égisze alatt kerültek megkötésre a két ibériai állam között. Az első a sorban, amely döntő hatást gyakorolt a világ politikai, gazdasági és nem utolsósorban vallási képének megváltozására az *Inter caetera* bulla³¹ volt, amely azonban kevésnek bizonyult. A tordesillasi szerződés³² rövid békés időszakot eredményezett a portugál–spanyol gyarmati versengésben, ez a periódus azonban nem tartott sokáig.

Amerigo Vespucci útjait követően, amikor az új kontinens léte végérvényesen bizonyítást nyert,³³ a spanyol terjeszkedési szándék egyszerre szült újabb és újabb realiztikus és utópisztikus kísérleteket.³⁴ Az ésszerű elképzelések mentén a spanyolok – mivel a portugálok Afrikát megkerülve terjeszkedtek –, a 16. századtól nyugat felé nyomulva próbálták elérni Ázsia partvidékét. Első eredményes kísérletük Magellán nevéhez fűződik. Magellán földközi útja (1519–1522) újabb fejezetet nyitott a két ország vitájában, amelyet a zaragozai egyezmény próbált koordinálni, ismételten csak pápai közvetítéssel.³⁵

A portugáloknak és a spanyoloknak idejekorán rá kellett döbbsenniük, hogy az újonnan felfedezett területeket sokkal könnyebb birtokba venni, mint a felfedező jogán és a pápai jóváhagyás által megtartani. Bajaikat tovább tetézte, hogy Németalföld elszakadása (1587) és a legyőzhetetlennek hitt Armada csúfos kudarca (1588) után a holland hajók igyekeztek megtörni az ibériaiak mo-

---

³⁰ Persze nem csupán erről volt szó. A Vatikán mindenekelőtt saját valláspolitikájának érvényesítési lehetőségeit mérlegelte, amikor az Ibériai-félsziget államai között mint békítő és döntőbíró elnökölt.

³¹ Az 1493. május 3–4-én megkötött megállapodás a kasztíliai koronának kedvezett. Nem csoda tehát, hogy a portugál diplomácia azonnal lépéseket tett a bullában foglaltak újratárgyalására.

³² Az 1494. június 7-én megkötött egyezményben VI. (Borgia) Sándor pápa gazdasági érdekszférákra osztotta az addig felfedezett világot a portugálok és a spanyolok között.

³³ Legkésebb 1507-re nyilvánvalóvá vált, hogy Kolumbusz új földrészt fedezett fel.

³⁴ Anderle Ádám: *Latin-Amerika története*. JATE Press, Szeged, 2010. 26.

³⁵ A spanyolok azt állították, hogy a spanyol és a portugál féltekét elválasztó vonalnak a mai Szingapúrhoz közeli Malakka mellett kell elhaladnia. A portugálok szerint a vonal a Csendes-óceán fülöp-szigeteki területén futott végig. Bár a portugáloknak volt igazuk, a Távol-Keletet főleg a spanyolok javára osztották fel és az 1529-ben aláírt egyezmény értelmében a Fűszer-szigetek Portugáliához került, ami utat nyitott a portugálok számára nyugati irányba, míg a Fülöp-szigetek (nevüket II. Fülöp spanyol királyról kapták) Spanyolországhoz kerültek, ami utat biztosított a spanyoloknak keleti irányba. Chadwick, Owen: *A reformáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 312.

nopolhelyzetét a világ óceánjain és tengerein, az angol kalózhajók pedig a nemzetközi jogszabályokat és az éppen érvényben lévő békeszerződéseket semmibe véve zavarták a portugálok, de főképp a spanyolok földrészekre kiterjedő tevékenységét.³⁶ Anglia és Hollandia támadásai az ibériai hajók kereskedelmi útvonala mentén zajlottak, eltulajdonítva azok technikai, navigációs és kartográfiai tudását.³⁷ Mivel pedig az Újvilág – az amerikai kontinens – csupán a 17. században kerül az észak-európaiak érdeklődésének előterébe, a portugál–spanyol–holland–angol összecsapás fő színtere a Föld keleti féltékéjére koncentrálódott.

A portugálok és a spanyolok

A portugálok Nyugat-Afrika, Kongó és Angola partvidékén áthaladva Indiában és – a goai központ 1510-i megalapításával – Ceylonon hoztak létre kereskedőtelepeket. Innen indultak tovább a Maláj-szigetvilágba és Kína nyugati partvidékére. 1555-ben Makaóban, a távol-keleti portugál uralom központjaként, kereskedőtelepet alapítottak.³⁸

Portugália helyzeti és időbeli előnyben volt ibériai szomszédjával szemben: míg a spanyolok Amerikában vívták háborúikat, a portugálok kelet felé nyomultak előre. A portugál behatolásnak két formája volt: kereskedelmi és vallási.³⁹ Az utat jól jelzik a kereskedőtelepek mellett alapított püspökségek: Madeira (1514), Cape Verde (1532), Goa (1533),⁴⁰ Malakka (1557), Makaó (1576).⁴¹ Ennek ellenére a spanyol behatolás Ázsia felségvizeire megakadályozhatatlan-

---

³⁶ Bitterli, Urs: „Vadak” és „civilizáltak”. Gondolat, Budapest, 1982. 22.

³⁷ A hajózás technológiájának fejlődéséről: Taylor, Eva – Rimington, Germaine: *The Haven-Finding Art*. Hollis and Carter for the Institute of Navigation, London, 1971.; Cipolla, Carlo: *Guns, Sails and Empires. Technological Innovation and the Navy Phases of European Expansion 1400–1700*. Pantheon Books, New York, 1965.

³⁸ A portugálok távol-keleti fellépéséről bővebben: Boxer, Charles Ralph: *Four Centuries of Portuguese Expansion, (1415–1825)*. Johannesburg, 1963.; Uő.: *The Portuguese Seaborne Empire*. London, 1969.; Furber, Holden: *Rival Empires of Trade in the Orient (1600–1800)*. Minneapolis, 1981.; Hall, Daniel: *A History of South Asia*. New York, 1966.

³⁹ Kétségtelen, hogy az egyház vallási és gazdasági érdekeinek összefonódása e kettő különválasztását sokszor fölöslegessé teszi. A hittérítői behatolással legtöbb esetben együtt járt a terület gazdasági függésbe hozatala és fordítva.

⁴⁰ Ez utóbbit az egész keleti birodalom alkirályának székhelyévé tették, majd 1558-ban érsekséggé emelték.

⁴¹ Chadwick, 325.

nul bekövetkezett és a század második felére a spanyol karavellák jelenléte a Csendes-óceánon és Ázsia más tengerein állandóvá vált.

Vetélkedésük alatt a portugáloknak két, a spanyoloknak egy igen jelentős problémával kellett szembenézniük. A portugálok első problémája az volt, hogy katonailag eleve gyengébbek voltak, mint a spanyolok, másik gondjuk pedig megegyezett ibér társuk abszolút dilemmájával: sokkal erősebb államokat találtak „Keleten”, mint „Nyugaton” az aztékoké, a majáké vagy az inkáké volt. A portugál és spanyol tengeri fölény alapját jelentő tűzéréség befogadását ugyan az ázsiai hajótípusok nem tették lehetővé, így a tengeri hatalom megin-gathatatlanul ígérkezett, azonban a technikai fölényt szárazföldön már nem tudták érvényesíteni, így nem is kerülhetett sor nagyobb homogén területek elfoglalására.⁴² Az európaiak ezért ugyan óvatosabb politikát folytatva hatoltak be a térségbe, de látni fogjuk, hogy hosszú távon mégsem tudták megtagadni az ereikben csörgedező hódító vért, és ez olyan katonai diktatúrára épülő társadalmakban, mint esetünkben Japán, szükségszerűen bukásra volt ítéltetve.

A hollandok

1595-ig a keleti fűszer kereskedelmének bevétele jog szerint és gyakorlatban is kizárólag a portugálokat gazdagította, amely kizárólagosságot a tordesillasi szerződésben biztosították számukra.⁴³

A sikertelen északi útvonalak végigjárása után Hollandiának csak 1592-ben nyílt először lehetősége rá, hogy bepillantást kaphasson az ibériaiak féltve őrzött hajózási titkaiba. Ebben az esztendőben Jan Huygen van Linschoten vizs-zatért a Távol-Keletről és létfontosságú információkat hozott magával. Az információk birtokában Hollandia elhatározza, hogy expedíciót indít Ázsiába.

---

⁴² Azonnal adódik a kérdés: mi lehetett az oka annak, hogy az amerikai kontinens indián civilizációit vérbe borító spanyol és portugál puskák ereje a távol-keleti száraz-földeken nem érvényesült? Két válasz is lehetséges. Az első, hogy a keleten talált államok fejlettebb hadsereggel rendelkeztek, mint az amerikai civilizációk. (Jó példa erre a militarizált Japán, ahol a harcosok az utóbbi évszázadokban mást sem tettek, mint tökélyre fejlesztették a „háború művészetét”. De kiváló példa rá Kína is, a puska- por ha- zája, ahol a lőfegyver ismerete már nem jelentett különösebb előnyt.) A második, hogy az ibériaiak Ázsiában elkövették azt a hibát, hogy már a kezdet kezdetén puskáikat és ágyúikat áruba bocsátották gazdasági előjogokért, vagyis a fejlettebb államalakulatok ellen nem számított többé előnynek a konkviztádorok félelmetes fegyvertára.

⁴³ Természetesen egy katolikus szerződés nem lett volna elég visszatartó ok a pro- testáns hollandoknak, de a térképeket és hajózási útvonalakat szigorúan titok fedte, így Portugália biztosította monopóliumhelyzetét a kereskedelemben.

1595-ben a Compagnie van Verre⁴⁴ kezdeményezésére négy holland hajó Afrika megkerülésével eljutott a keleti szigetekre, és 1597-ben sikerrel tért vissza az anyaországba. Ezen felbuzdulva már 1598-ban számos expedíciót menesztettek Indiába. 1598 és 1601 között a hollandok 15 expedíciót indítottak, amikben összesen 65 hajó vett részt.⁴⁵

Hollandia azonban, mint új gazdasági és katonai szereplő, akkor vált végleg fenyegetővé a katolikus ibérek számára, amikor a 12 különböző holland kereskedelmi társaság 1602. március 20-án a holland Kelet-Indiai Társaságba (Vereenigde Oost-Indische Compagnie – VOC) tömörült. A VOC hat kamarával⁴⁶ alakult meg 6,5 millió gulden alaptőkéből. Az irányítást a „Tizenhét Úr” tartotta kezében, akik közül nyolcat Amszterdam választott, a fennmaradó kilencet pedig a többi város kamarái jelölték ki. A társaság privilégiumot kapott a Jöreménység-fokától keletre, valamint a Magellán-szoros mentén levő országokkal folytatandó kereskedelemre. Joga volt ázsiai uralkodókkal tárgyalni és szerződéseket kötni, erődöket építeni, katonákat telepíteni Távol-Keletre, sőt ahhoz is joga volt, hogy háborút indítson, azaz gyakorlatilag állami jogosítványokkal rendelkezett. Emellett a hollandok megjelenésének egyik legfontosabb ismérve az lett, hogy az 1605. évi távol-keleti behatolásuktól számítva a flotta agresszíven lépett fel a portugálokkal és spanyolokkal szemben. Fontos politikai-kereskedelmi célkitűzés volt, hogy támadásokat indítsanak és ezáltal vezető pozíciót szerezzenek maguknak a Távol-Keleten.

Ennek gyakorlati megvalósításaként 1605-ben elűzték a portugálokat a malakka-szigeteki Ambóináról és ezzel stabilizálták hatalmukat a szigetcsoport felett. Innen kiindulva az elkövetkezendő évek alatt sorra szorították ki az ibériaiakat számos fontos állomáshelyről, és 1613-ra jelentős holland térnyerésnek lehetünk tanúi.⁴⁷ A társaság ázsiai központja Batávia, a mai Dzsakarta lett. Itt a helyi uralkodó 1611-ben engedélyt adott kereskedelmi telep alapítására, azonban erődök építését megtiltotta. Végül a hollandok katonailag is annektálták a területet és ezzel állandó, független bázist teremtettek maguknak a Kele-

---

⁴⁴ Hosszú távú Társaság.

⁴⁵ A hollandok távol-keleti tevékenységével és területi terjeszkedésével kapcsolatban: Boxer, Charles Ralph: *The Dutch Seaborne Empire (1600–1800)*. London, 1965.; Pálvölgyi Endre: *Németalföldi tengerjárók*. Budapest, 1961.; Szommer Gábor: Angol-holland kereskedelmi versengés Japánban. *Történelmi Szemle*, 2000/4. szám.

⁴⁶ Amszterdam, Zeeland, Enkhuizen, Delft, Horn és Rotterdam.

⁴⁷ A hollandok telepeket létesítettek Masulipatamban, Petapolisban, Pulikatban, a Koromandel-parton (India keleti vidékén), Jáva szigetén Bantamban, Batávián, Szumátrán, Achenben, Pataniában és Ajudiában (Indokína).

ten. Biztos katonai támogatással a hátuk mögött a távol-keleti vizeken a hollandok fő célpontja a portugál „Nagy Hajó” lett.⁴⁸

Az angolok

Európa nagyhatalmainak távol-keleti expanziós kísérletében a negyedik és egyben utolsó jelentkező Anglia volt. Noha a szigetországban már a 15. század végén célul tűzték ki a Távol-Kelet elérését, ezt sokáig nem sikerült teljesíteni. A 16. századtól kezdődően mind gyakrabban próbálkoztak, de a kísérletek útiránya különbözött az ibériaiakétól. Az angolok kezdetben ugyanabba a csapdába estek, mint a hollandok: hajóik sorra belebuktak a lehetetlen célkitűzésbe, hogy Amerika, illetve Ázsia északi megkerülésével jussanak el a kiszemelt területekre.⁴⁹

Az első vállalkozás, amely elérte a Távol-Keletet, Sir Francis Drake nevéhez fűződött. 1577 és 1580 között, a Föld körülhajózása során, az admirális elvitorlázott mind a Malakka-szigetcsoportha, mind pedig Jáva szigetére. Ennek ellenére az angol jelenlét Ázsiában csupán a Brit Kelet-Indiai Társaság megalapításával vált állandóvá. A társaság 1600. december 31-én kapta meg I. Erzsébet királynőtől a legfontosabb kiváltságait: az Ázsiában folytatott kereskedelem monopóliumát 15 évre, az első négy utazás visszatéréséig vámmentességet Angliában és engedélyt meghatározott mennyiségű nemesfém⁵⁰ exportálására.

A Kelet-Indiai Társaság a kezdeti években nem rendelkezett állandó tőkével, elkülönített utazásaitak más-más befektetők finanszírozták, így minden vállalkozásnak saját, külön kezelt pénzalapja volt. Így viszont az utazások finanszírozói saját maguk dönthettek a fontos kérdésekben és gyakran nem a korona, hanem saját érdekeiket tartották elsődlegesnek. 1613-ra a rendszer alapjaiban megváltozott: ettől az évtől nem egyes utazásokra lehetett pénzt befektetni, hanem meghatározott időtartamra. A társaság ezután számos ügynökséget hozott létre fennállásának biztosítására. Az elsők ezek közül a szumátrai Acehban és a jávai Bantamban voltak. 1610-ig telep létesült Szúratban (India nyugati partján), Masulipatamban, a Koromandel-parton, Pataniban és Ajutiában (Indokína), Makasarban (Celebesz-szigetek), Sukadanban (Nyugat-Borneó) és Japarában (Kelet-Jáva).

---

⁴⁸ A portugál „Nagy Hajó” bonyolította a teljes kereskedelmet Japán és Makaó között.

⁴⁹ Az angol tengerentúli utazásokról részletesen: Andrews, Kenneth Robert: *Trade, Plunder and Settlement*. Cambridge, 1984.

⁵⁰ Kezdetben 30 000 font.

A 17. századi Ázsia tengerein ez a négy hatalom volt a döntő katonai tényező. A kereskedés évszázadokkal korábban kialakult rendszerén azonban nem tudtak változtatni, ekkor ehhez még nem voltak adottak a gazdasági feltételek, így ebbe a rendszerbe illeszkedtek bele. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kereskedelem – amely az európaiak jelenlétének elsődleges okává vált –, jellegét tekintve nem korlátozódott az Európa és Ázsia közötti kereskedelemre. A térségben cirkáló európai hajók igen gyakran kereskedtek ázsiai termékekkel ázsiai kikötők között.⁵¹ Ez a tényező Japán esetében igen nagy súllyal bírt.

Japán „felfedezése” és az első kapcsolatteremtési kísérletek

Az európaiak utolsó nagy ázsiai kereskedelmi és politikai expanziós vállalkozása a Távol-Kelet legkeletebbi részén elterülő japán szigetcsoport lett.

Japánról legkorábban Marco Polo híres úti beszámolójában olvashatunk.⁵² Bár ő maga a szigetországot személyesen soha nem kereste fel és becsületesen bevallotta illetéktelenségét, a kínai utazók beszámolóira támaszkodva Polo „Zipangu” szigetét csábítónak ábrázolta. Évszázadokkal később Kolumbusz, első útjának alkalmával, az elégedetlenkedő legénységet azzal próbálta biztatni, hogy rövidesen megérkeznek „Zingapu” szigetére, amely – hála Polo kissé eltúlzott jellemrajzának – generációkon keresztül mint valami távol-keleti El Dorado élt a tengerészek tudatában.⁵³

A későbbi, csodálatos úti beszámolók – amelyek legtöbbször a realitás minden alapját nélkülözték –, tovább színesítették ezt a képet annak ellenére, hogy e beszámolók zömének születésekor az európai felfedezők már pontosabb ismeretekkel bírtak a szigetországgal kapcsolatban. Japán elferdített ideája csupán a 16. században tisztult le teljesen.

---

⁵¹ A legfőbb példa erre a már említett portugál „Nagy Hajó”.

⁵² A híres itáliai utazó „*A világ leírása, avagy Marco Polo utazásai*” című 15. századi alkotása valóságtartalmát illetően a mai napig heves viták kereszttüzében áll. A témával kapcsolatban bővebben: Rübesamen, Hans Eckart: *Die Reisen des Venezianers Marco Polo*. München, 1963.; Larner, John: *Marco Polo and the Discovery of the World*. Yale University Press, 1999.

⁵³ Az admirális még utolsó útján – Honduras partjai mellett elhajózva – is abban a meggyőződésben élt, hogy csupán karnyújtásnyira vannak Zingapu arannyal fedett háztetői.

*Nippont*⁵⁴ portugál hajósok érték el először 1542-ben vagy 1543-ban. A felfedezők vezetője a luzitán kalóz és jezsuita fráter, végül indiai királyi követ Japánban. 1546-ban tért vissza Japánba és ezt követően hajóútjaik a szigetországba rendszeressé váltak. Teljesen kisajátították a Japán és az ázsiai kontinens között zajló kereskedelmet, és monopol helyzetüket a spanyolok 1587-es megjelenéséig meg is tartották.⁵⁶

Japán érdeklődéssel fordult az idegenek felé, akik az érintkezések pozitív alakulása érdekében – ekkor még – elkövettek mindet. Ennél fogva az európaiak és japánok kapcsolatait a kezdeti időkben kölcsönös tisztelet és tolerancia jellemezte. A szigetország, mint kiaknázatlan terület, csakhamar a világi kereskedők és a hittérítő páterek célpontjává vált. A korai, békés kontaktus kialakításában döntő érdeme volt a távol-keleti hittérítés legnagyobb alakjának, Xavéri Ferenc atyának.

---

⁵⁴ Japán ősi elnevezése.

⁵⁵ Fernão Mendez Pinto (1509 vagy 1511–1583) felfedező, tengerész, kereskedő és katona. Néhány alkalommal kalóz és jezsuita fráter, végül indiai királyi követ Japánban. 1537-től 1558-ig keleten élt. 1551-ben ismerkedett meg Xavéri Ferenc atyával, akinek szellemisége hatalmas benyomást tett rá. 300 cruzadót adományozott a jezsuita hittérítőnek, amelyből a Jézus Társaság felépítette első japán templomát. 1558-ban tért vissza hazájába, Portugáliába és élete utolsó szakaszában – 1569 és 1578 között – írta meg híres visszaemlékezését, amelyben többek között a következőket olvashatjuk: „Malakkában csak egy hónapot időztem, majd ismét behajóztam Japán felé. (...) Már huszonhat napja hajóztunk útvonalunkon, kedvező monszunszelektől támogatva, amikor megláttunk egy szigetet, aminek neve Tanixumá [Tanegasima] és kilenc mérföldre fekszik Japán legelső csücskétől. (...) És felé irányozván a hajó orrát másnap horgonyt vetettünk annak az öbölnek a közepén, amelyik Guanxiro [Nisinoomote] védett kikötőhelye. (...) Mind a király, mind a föld népe örömmel fogadott minket, kedvezményeket és jelentős vámmentesiséget kaptunk áruinkra.” Fernão Mendez Pinto: *Bolyongás*. Cédrus Kiadó, 1992. 220.

⁵⁶ Jamadzsi, 176.